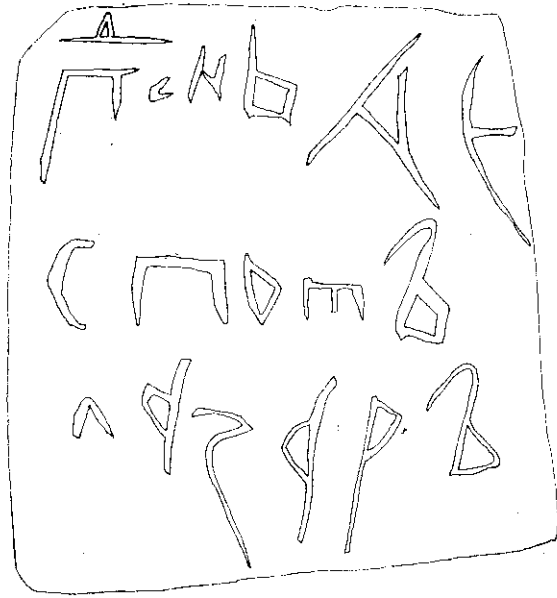

1. Натпис на каменој плочици из Градца (предња страна)

1. Inscription sur une dalle de pierre, de Gradac (côté aBant)

КАМЕНА ПЛОЧИЦА ИЗ ГРАДЦА

Приликом археолошких истраживања комплекса манастира Градца, у лето 1967. године¹, на западној страни од цркве св. Николе, а у непосредној близини одбранбеног бедема, с унутрашње стране, у слоју шута, пронађена је плочица у облику неправилног квадрата који тежи форми трапеза, неуједначене дебљине. Димензије су јој: 2,7 см. (шира страна), односно 2,5 см. (ужа страна) x 2,8 (дужа страна), односно 2,7 см. (краћа страна). Дебљина плочице варира између 0,9 и 1,1 см. Плочица је маслистано-мрке боје са светлијим жилицама и изрезана је у меком талкшист камену² погодном за обраду. С њене предње, не сасвим глатке стране, урезан је ћирилички текст у три реда. На полеђини се распознају опет ћириличка слова, овог пута плит-

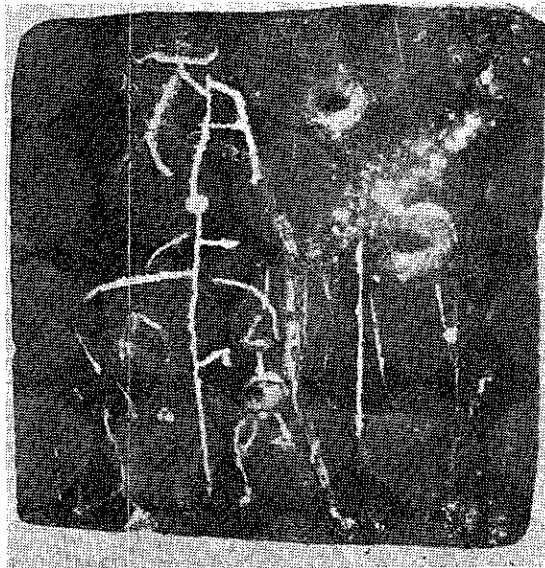
¹ Ископавањима је руководила Александра Јуришић, археолог Републичког завода за заштиту споменика културе у Београду, која ми је уступила плочицу на обраду, на чему јој најсрдачније захваљујем.

² Стручну експертизу материјала од ког је плочица саграђена извршио је дипл. инж. Ненад Билбија, научни сарадник Института за испитивање материјала у Београду, због чега му дугујем велику захвалност.

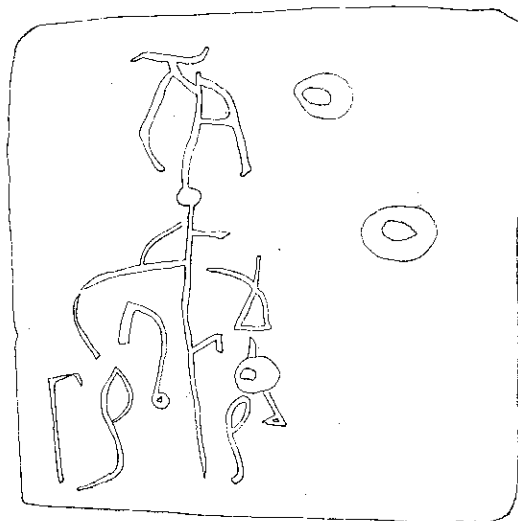
ко угребана у површину плочице, ближе левој бочној страни. Поред њих је полулучно испупчење дебљине око 1 мм., на коме су две рупице дубоке око 2 мм., са пречником од 3—4 мм. Трећа рупица постављена укосе доле, насупрот прве две, плића је и мања, дубока свега 1 мм. са пречником од око 2 мм. На глатким површинама бочних страна има неколико урезаних и угребаних знакова који се не могу повезати у одређену целину.

Ова на први поглед неугледна и безначајна плочица крије у себи занимљиве појединости које је чине вредном пажње. То су пре свега њени урезани и угребани текстови, јасни по својој садржини али загонетни по смислу, и њена форма наизглед обична али неразјашњива, бар што се тиче сврхе и намене овог предмета.

На предњој страни плочице урезан је текст, брзописним словима, помало неуједначеним по величини и дубини реза, али јасним у целости. (сл. 1). Угребана слова на полеђини плочице много су нејаснија, пре свега по композицији. Она не теку по врстама, већ су компонована у форми монограма (сл. 2).

2. Натпис на каменој плочици из Градца (задња страна)

2. Inscription sur une dalle de pierre, de Gradac (côté arrière)

Први текст веома се једноставно чита: Г(о)с(по)д(и)њ Деспотъ Лазаръ. Наша историја познаје једног деспота Лазара. То је најмлађи син Ђурђа Бранковића који је због несрећне судбине два старија брата Стефана и Гргура, наследио оца на престолу Србије.³ Лазар је, међутим, знатно раније добио деспотску титулу. Још приликом женидбе ћерком морејског деспота Томе Палеолога, царског сродника 1446 године, византијски цар Јован VIII Палеолог доделио му је тај чин.⁴ После очеве смрти, крајем 1456. године, Лазар постаје и стварни господар Србије. За време његове кратке, једногодишње владавине, која се одвијала у сенци блиске катастрофе, одиграли су се драматични догађаји — нагла смрт деспотице Јерине за коју неки извори окривљују самог Лазара и бегство на султанов двор сестре Маре и брата Гргура са којима се деспот био политички потпуно разишао. Но и он је убрзо, већ почетком 1456. године умро.⁵

Други запис је много мање читљив како због своје форме (монограм) и технике пи-

сања (обично угребавање неким оштрим предметом), тако и због недоследне графиције слова. Јасно и недвосмислено може се прочитати само, ложи компликованији део монограма: Грѣгѣрѣ. Гргур је, као што је већ поменуто, био старији, ослепљени брат Лазарев и његов политички противник, бар у време Лазаревог столовања на деспотском престолу. Много је неодређенији горњи део текста који омогућује различите интерпретације. Једно могуће читање било би: Деспот.⁶ Примедба на овакво читање је и крупна и тешко оборива. Гргур Бранковић, син деспота Ђурђа, никада није понео деспотску титулу иако је показивао амбиције које су биле усмерене у томе правцу.⁷

Још је загонетнији смисао ових текстова у односу једног према другом и нарочито на облик предмета у који су угравирани. Шта би могло да значи урезивање имена једног деспота чија је владавина била сасвим кратког века и који није оставио трајнију успомену у народном предању, сем као матероубица,⁸ нити је заузео неко значајније место у српској историји? Сасвим

³ Б. Ферјанчић, Деспоти у Византији и јужнословенским земљама, Београд 1960, 191.

⁴ Исто.

⁵ С. Новаковић, Последњи Бранковићи у историји и народном певању. 1456—1502, Летопис Матице Српске за 1886, св. II, књ. 146, 2, 3, 4, 19.

⁶ Овакву интерпретацију предочио ми је колега Р. Николић, на чему му се захваљујем.

⁷ С. Новаковић, Н. д., 27, 31, 32, 34, 36.

⁸ Овај мотив преузет из предања обрађен је у песми Војислава Илића „Пећина на Руднику“.

је чудно угребавање имена његовог брата и политичког противника на полеђини предмета који је, судећи по његовој рељефној површини био са те стране фиксиран на неку другу подлогу, односно предмет, тако да је запис био невидљив!

Сама плочица од обичног, неплеменитог материјала, просто обрађена у облику квадрата, не одаје своју намену. Из данашње перспективе можемо је замислити само као део неког вотивног предмета ако не и амајлије.

На крају треба истаћи да проналазак овог предмета у Грацу, везаног за двојицу Бранковића, није без значаја за познавање историје овог манастира. Сада је Валтровићев податак (наведен без позивања на извор) да је „цркву градачку обнављала у првој половини XV века султанка Мара, кћи Турђа Бранковића”,⁹ добио конкретнију подлогу.

⁹ М. Валтровић, Старе српске црквене грађевине, Српске илустроване новине, бр. 2, 1881, стр. 27.

Мирјана Шакота

PETITE DALLE DE PIERRE DE GRADAC

A l'occasion des recherches archéologiques effectuées au monastère de Gradac pendant l'été de 1967, on découvrit une petite dalle de pierre sur laquelle était gravée une inscription portant le nom du despote Lazare Branković d'un côté, et celui de son frère

Grégoire de l'autre côté, probablement entre 1446 et 1456. Il fut impossible de déterminer quelle avait été la première destination de cette petite dalle.

Mirjana Šakota

